

ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ГРУПИ НІМЕЦЬКИХ ПРИКМЕТНИКІВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ "ПРИСТОЙНИЙ"

Стаття присвячена формалізованій лінгвістичній процедурі інвентаризації лексико-семантичної групи німецьких прикметників зі значенням "пристойний". Метод інвентаризації передбачає дослідження лексичного складу мови на основі лексикографічних джерел за допомогою кількісних формул.

Останнім часом все актуальнішими стають спроби відтворення мовної картини світу за допомогою визначення її окремих фрагментів. Для досягнення цієї мети таке визначення має бути максимально об'єктивним, що вимагає звернення до формалізованої процедури, розробленої Л.В. Бистровою, В.В. Левицьким та М.Д. Капатруком. Апробація цієї методики на матеріалі ще не досліджуваної лексико-семантичної групи прикметників послужила основним завданням цієї статті.

Як відомо, в сучасній лінгвістиці вивчення лексики здійснюється шляхом дослідження вищелюваних із лексичного складу мови порівняно невеликих сегментів [1: 26] – лексичних мікросистем, тобто груп лексем, об'єднаних структурно-семантичними відношеннями [2: 66], які називають лексико-семантичними групами (ЛСГ). Іншими словами, ЛСГ – це групи слів однієї частини мови, об'єднані певним спільним значенням. У статті на розгляд пропонується дослідження ЛСГ прикметників зі значенням *пристойний*, що ще раніше не досліджувалася.

Сьогодні для аналізу ЛСГ використовують психофізіологічний, психолінгвістичний та лінгвістичний методи інвентаризації, тобто виділення складу групи. Застосування перших двох методів у роботі з іноземними мовами викликає певні труднощі, оскільки в дослідженні мають брати участь носії мови.

Формалізований лінгвістичний метод інвентаризації ЛСГ базується на використанні лексикографічних джерел. Для цього було розроблено компонентну методику, за якою два слова вважаються семантично пов'язаними, якщо в тлумаченнях цих слів зустрічається хоча б один спільний компонент [3: 75].

Компонентний аналіз словникових дефініцій можливий на основі одного або декількох словників. Якщо опиратись лише на один словник, то ті компоненти, що ідентифікують слова та відносяться до однієї семантичної сфери, будуть показані неповно й непослідовно [4: 52]. Тому для інвентаризації прикметників зі значенням *пристойний* доцільно використовувати якомога більшу кількість словників, що дозволяє отримати об'єктивніші дані.

Отже, ґрунтуючись на процедурі, розробленій у Чернівецькій квантитативній школі [LewBystrKap], інвентаризацію ЛСГ доцільно проводити за певним алгоритмом:

1. Визначення домінанти (імені) групи.
2. Формування вихідного списку на основі одномовних словників.
3. Визначення ваги домінанти (тест на ім'я).
4. Визначення ядерного (тест на ядро) та центрального складу ЛСГ.
5. Формування периферійного складу групи [5:102].

Дослідження проводиться за допомогою кількісних методів, що дає змогу оптимально й об'єктивно визначити склад досліджуваної групи.

Посилаючись на об'єднану індуктивно-дедуктивну мовно-психологічну класифікацію прикметників, розроблену О.Д. Огуєм [6: 43-44], було вибрано домінанту групи – прикметник *anständig*.

Наступний етап полягає в аналізі тлумачних та синонімічних словників (Agricola, Duden, Günter / Kempske, Wahrig та ін.), на основі яких складається список компонентів, які описують домінанту групи (див. таблицю 1). Далі за цими ж словниками формується список слів, які тлумачаться прикметником *anständig*, тобто домінантою групи (див. таблицю 2).

Таким чином, отримуємо ЛСГ прикметників зі значенням *пристойний*. Та оскільки семантична відстань між словами списку та основним значенням домінанти в деяких випадках видається значною, необхідно за допомогою кількісних методів уточнити межі ЛСГ та вилучити зі списку слова, які явно не тлумачать слово *anständig* як *пристойний*.

Для цього потрібно звернутись до формули, запропонованої Л.В. Бистровою, В.В. Левицьким та М.Д. Капатруком, за якою можна вирахувати вагу кожного компонента в тлумаченні слова:

$$W = \frac{(n+1) - r}{n} \quad (1),$$

де W – вага досліджуваного компонента тлумачення, n – кількість компонентів (або рубрик) у тлумаченні, r – порядковий номер (ранг) компонента (або рубрики) в словниковій статті.

Ця процедура ґрунтується на припущенні, що чим ближче до пояснюваного слова знаходиться інше слово в словниковій дефініції, тим тіснішим зв'язком характеризується семантика обох слів [7:130].

Отже, найбільшу вагу має той компонент, який в тлумаченні стоїть найближче до пояснюваного слова.

Кількісний показник ваги компонента може коливатись від 0 до 1.

Для отримання об'єктивних результатів необхідно вирахувати середню вагу кожного компонента за всіма словниками за формулою:

$$W_{\text{сер.}} = \frac{W_1 + W_2 + \dots + W_n}{n} \quad (2),$$

де $W_{\text{сер.}}$ – середня вага компонента, W_1, W_2 – вага компонента в окремо взятому словнику, n – кількість словників.

Отже, починаємо формувати вихідний список слів, вираховуючи вагу компонентів у смисловій структурі домінанти *anständig*.

Таблиця 1

Вага компонентів у смисловій структурі домінанти *anständig*

№	Прикметники	Agricola	Banting	Duden	Gurner Kempcke	Kempcke	Klappenbach Steinitz	Pekrun	Peltzer	Wahrig	Wсер.
1	ehrbar	1		0,33			1			1	0,37
2	ehrlich				1	1			1		0,33
3	fair				1				1		0,22
4	fein				1						0,11
5	gebührend				1						0,11
6	grundständig				1						0,11
7	gut	0,5			1					1	0,27
8	hochständig				1						0,11
9	honett				1				1		0,22
10	korrekt			0,16							0,02
11	lauter				1				1		0,22
12	manierlich				1				1		0,22
13	ordentlich	0,75								1	0,2
14	rechtschaffen				1				1		0,22
15	reell								1		0,11
16	salonfähig				1						0,11
17	sauber				1						0,11
18	schicklich				1		1	1	1		0,44
19	sittenstreng				1						0,11
20	sittsam				1				1		0,22
21	solid[e]				1						0,11
22	wohlständig				1						0,11
23	wohlerzogen				1				1		0,22
24	zuchtig								1		0,11

Наступний крок – проведення тесту на домінанту, тобто вирахування ваги домінанти *anständig* в тлумаченні слів вихідного списку (за формулами 1,2) для визначення ядра групи. До списку додано ще три слова, які хоча і не трактують домінанту, але трактуються нею.

Таблиця 2

Вага домінанти *anständig* в тлумаченні слів вихідного списку
(тест на домінанту для визначення ядра)

№	Прикметники	Agricola	Banting	Duden	Gurner Kempcke	Kempcke	Klappenbach Steinitz	Pekrun	Peltzer	Wahrig	Wсер.
---	-------------	----------	---------	-------	-------------------	---------	-------------------------	--------	---------	--------	-------

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1	bieder		1								0,11
2	ehrbar										0
3	ehrlich			0,5	1		0,5	1	1		0,44
4	fair	1	0,5	1	1	1	1	1	1	1	0,94
5	fein		0,4	0,6	0,63	0,5				1	0,35
6	gebührend				0,5						0,05
7	grundanständig			1	1	1				1	0,44
8	gut	0,72		0,57	0,64	0,14		1	0,5		0,4
9	hochanständig			1	1		1			1	0,44
10	honett			1	1	1	1		1	1	0,66
11	korrekt										0
12	lauter	0,66			0,33				0,25		0,14
13	manierlich			1	1				1		0,33
14	ordentlich		0,75	0,75		1	1			1	0,5
15	rechtschaffen			1	1		1		1	1	0,55
16	reell			1			1		1	1	0,44
17	salonfähig				0,5						0,05
18	sauber	0,6			0,57		0,66		0,75	1	0,4
19	schicklich				1	0,5			1		0,28
20	sittenstreng				1						0,11
21	sittlich								1	1	0,22
22	sittsam		1		1				1		0,33
23	solid[e]		0,33	0,33	0,25				1	1	0,32
24	wacker		1	1							0,22
25	wohlanständig				1		1	1		1	0,44
26	wohlerzogen				1		1		1		0,33
27	zuchtig		1	1					1		0,33

Провівши тест на ім'я, одразу виключаємо із вихідного списку прикметники *ehrbar* і *korrekt*, оскільки вони не описуються домінантою в жодному із словників.

Далі обираємо показник 0,5 (та вище) пороговою величиною входження слова в ЛСГ і перш за все визначаємо ядро групи. До ядра мають входити слова, що якомога повніше описують основне значення слова *anständig* та найтісніше пов'язані з поняттям *пристойний*. При формуванні ядра слід також обов'язково враховувати принцип частотності, тобто частоту вживаності імені в тлумаченні слів вихідного списку. Якщо взяти за поріг входження 5 із 9 словників, то ядро мають складати прикметники *fair* (0,94), *honett* (0,66), *rechtschaffen* (0,55), *ordentlich* (0,5). Та оскільки слова *fair* і *honett* мають іноземне походження і тому не можуть бути 'ядровими', потрібно провести додаткове тестування, щоб підтвердити або спростувати їх входження в ядро групи.

Тест на ядро дає змогу визначити, які ще слова групи можуть входити в її основний склад. Слово, семантика якого може бути описана хоча б одним компонентом ядра (із заданою вагою не менше 0,5), включається до основного складу групи (див. таблицю 3).

Також цим тестом перевіримо, чи тлумачаться прикметники групи словами *fair* і *honett*.

Таблиця 3

Вага ядрових слів у тлумаченні інших
(тест на ядро)

№	Прикметники	Всеп. ядрових слів у тлумаченні інших				Всум. = Всеп. дом. + Всеп. ядр. слів
		rechtschaffen	ordentlich	fair	honett	
1	anständig	0,22	0,2	0,22	0,22	
2	bieder	0,77				0,88
3	ehrlich	0,22				0,66
4	fair			1		1,94
5	fein					0,35

6	gebührend					0,05
7	grundanständig					0,44
8	gut	0,08				0,48
9	hochanständig					0,44
10	honett				1	1,66
11	lauter	0,05				0,19
12	manierlich		0,13			0,46
13	ordentlich	0,3	1			1,8
14	rechtschaffen	1	0,1			1,65
15	reell	0,1	0,1			0,64
16	salonfähig					0,05
17	sauber		0,57			0,97
18	schicklich					0,28
19	sittenstreng					0,11
20	sittlich					0,22
21	sittsam					0,33
22	solid[e]	0,22	0,1			0,64
23	wacker	0,77				0,99
24	wohlanständig					0,44
25	wohlerzogen					0,33
26	zuchtig					0,33

Проаналізувавши результати тесту на ядро, приходимо до висновку, що прикметники *fair* і *honett* дійсно не описують слів списку, а отже не входять в ядро групи.

На останньому етапі за даними підрахунків проводимо стратифікацію вихідного списку, розділивши його на чотири групи:

1. 'Ядровими' залишаються прикметники *ordentlich* (1,8) та *rechtschaffen* (1,65).
2. Прикметники *fair* (1,94) і *honett* (1,66) включаємо до центрального складу ЛСГ, куди також відносяться слова з $W_{\text{сум. від } 0,5 \text{ до } 1}$: *bieder* (0,88), *ehrlich* (0,66), *reell* (0,64), *sauber* (0,97), *solid* (0,64), *wacker* (0,99).
3. До периферійного складу зараховуємо прикметники з $W_{\text{сум. від } 0,1 \text{ до } 0,5}$: *fein* (0,35), *grundanständig* (0,44), *gut* (0,48), *hochanständig* (0,44), *lauter* (0,19), *manierlich* (0,46), *schicklich* (0,28), *sittenstreng* (0,1), *sittlich* (0,22), *sittsam* (0,33), *wohlanständig* (0,44), *wohlerzogen* (0,33), *zuchtig* (0,33). Вони рідко тлумачать слова *anständig*, *ordentlich* та *rechtschaffen* і тому не входять в основний склад ЛСГ.
4. Прикметники далекої периферії, $W_{\text{сум. яких наближається до нуля}}$, практично не описуються ні домінантою, ні 'ядровими' словами. Це прикметники *gebührend* (0,05) та *salonfähig* (0,05).

Таким чином, за допомогою формалізованої процедури інвентаризації об'єктивно встановлено склад ЛСГ прикметників зі значенням *пристойний*.

Основний склад:

домінанта – *anständig*;

ядро – *ordentlich*, *rechtschaffen*;

центральный склад – *bieder*, *ehrlich*, *fair*, *honett*, *reell*, *sauber*, *solid*, *wacker*;

ближня периферія – *fein*, *grundanständig*, *gut*, *hochanständig*, *lauter*, *manierlich*, *schicklich*, *sittenstreng*, *sittlich*, *sittsam*, *wohlanständig*, *wohlerzogen*, *zuchtig*.

Поява в ядрі двох слів іноземного походження (*fair*, *honett*) демонструє вплив соціокультурних факторів на формування лексико-семантичної групи. Тому отримані результати – інвентаризовані прикметники – доцільно дослідити на рівні текстів. Крім того, слід визначити їх синтагматичні та парадигматичні особливості.

Метод інвентаризації можна у перспективі застосовувати при укладанні різного типу словників, а саме ідеографічного словника, в якому окремій статті відповідала б конкретна ЛСГ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Левицький В.В., Огуй О.Д. Формалізація історико-семасіологічних досліджень та її межі // Мовознавство. – 1992. – №1. – С. 26-33.
2. Левицький В.В. Типы лексических микросистем и критерии их различения // Филологические науки. – 1988. – №5. – С. 66-73.
3. Быстрова Л.В., Капатрук Н.Д., Левицький В.В. К вопросу о принципах и методах выделения лексико-семантических групп слов // Филологические науки. – 1980. – №6. – С. 75-78.
4. Мусурівська О.В. Методи інвентаризації лексико-семантичних груп // Науковий вісник ЧДУ. – Вип. 1. Германська філологія. – Чернівці: ЧДУ, 1996. – С. 51-54.
5. Левицький В.В. Статистическое изучение лексической семантики. – К., 1989. – 155 с.

6. Огуй О.Д. Об'єднана індуктивно-дедуктивна мовно-психологічна класифікація прикметників у 'мовній картині світу' // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці: ЧДУ. – 1998. – Вип. 41. – С. 39-46.
7. Левицкий В.В. Квантитативные методы в лингвистике. – Черновцы: Рута, 2004. – 190 с.

Матеріал надійшов до редакції 19.04.2006 р.

Горлова Л.А. Инвентаризация лексико-семантической группы немецких прилагательных со значением "приличный".

Статья посвящается инвентаризации лексико-семантической группы немецких прилагательных со значением "пристойный". С помощью метода инвентаризации исследуется лексический состав языка на основе лексикографических источников при использовании количественных формул.

Horlova L.A. Inventarization of the lexico-semantic group of German adjectives with the meaning "decent".

This article deals with the inventarization procedure of the lexico-semantic group of the German adjectives with the meaning 'decent'. The inventarization method implies the investigation of the vocabulary on the basis of lexicographical sources by means of using some quantitative formulae